

İkinci Celse

Açılma saati 15,45

Reis — Reşit Galip Beyefendi.

Kâtipler — İsmail Müştak Bey, Refik Ahmet Bey.

Reis — Celse açılmıştır. Söz Ahmet Cevat Beyindir.

Ahmet Cevat Bey — Reis Paşa Hazretleri, Hanımefendiler ve Beyefendiler;

Müsaadenizle yüksek huzurunuzda okuyacağım yazı bundan on beş gün evvel yazılmıştı; bir tesadüf eseri olarak dünkü münakaşalarda dokunulan bir mes'elenin cevabını burada buluyoruz. Mes'ele dil üzerine tesir mes'elesidir. Fakat bu mes'ele burada birinin aksi iddiasını cerh için tetkik olunmuş değildir. Geçirdiğimiz Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde takip olunan maarif ve lisan siyasetlerinin milliyet ve inkilâp telâkisine göre olduğunu göstermek istedim. Aşağı yukarı bir asır içinde, Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde, birincide şuurlu, ikincide şursuz olmak üzere dil siyaseti takip ve idame olunmuş ve bu siyasetten bariz, muayyen neticeler alınmıştır. Kurultayımız için bu dil siyasetlerinin ve alınan neticelerin büyük ehemmiyeti vardır; çünkü işlenen hatalar Cemiyetimizi, takip edeceği dil siyasetinde sürçmekten koruyacak mahiyettedir.

Gerçek tanzimatçıların ve yetmiş sene sonra meşrutiyetçilerin dil işlerini tanzim ederlerken tâbi oldukları telâkkiler ve düştükleri hatalar bütün inkilâpçılıklarının kökünden yanlıs, içinde yaşadıkları asırlarla nispetsiz bir anlayışa dayandığını gösterir. İşte bu mühim noktaları izah etmek istiyorum.

Osmanlı İmparatorluğunun temelleri Orta Çağın tekniği ve iktisadiyatı üstüne kurulmuştu. Atalarımız asırlarla bu teknik ve iktisat sayesinde Avrupada kudretli bir mevki muhafaza edebilmişlerdi; fakat Hindistan ve Amerika müstemlekeciligi ile genişliyen Avrupa ticareti manifatura sanayiini ilerletti ve nihayet 18 inci asırda buharın makinelere tatbiki ile istihsal aletlerinde ve sanayi tekniğinde büyük bir değişme oldu. Fabrikalarda toptan cesim istihsal iktisadiyatı ve sınaî ilerleme ile birlikte kara ve deniz silâhları da değişti. Bizden evvel bu silâhları kullanabilen Nemse ve Rus komşularımızın topları, Fransız ve İngiliz donanmaları Devlet adamlarımıza üst üste iki inkilâp yaptırdı. Birincisi askerlik sistemini kökünden değiştiriyordu; Tanzimat denilen ikincisi de Devlet makinesini yeni vaziyete göre değiştirmek vazifesini üstüne alıyordu; fakat bu işlerde askerlik sisteminde olduğu gibi kökünden değiştirme yolunu bulamamışlardı: Devlet müesseselerini ikileştirmek, yenilerini eskilerinin yanı başında desteklerle tutturmak usulünü kabul etmişlerdi. Bu yol oportünizm yoludur, inkilâp yolu değildir.

Bundan daima tenkid edilen ikilikler: meselâ muhakeme ikiliği, şerait ve kanun ikiliği, evkaf ve nafıa ikiliği, medrese ve mektep ikiliği peyda oldu. Bu oportünizm tanzimatçılarının maddî kudretsizliğinden değil, manevî kanaat ve telâkkilerinden ileri geliyordu.

Tanzimatçılar almak istedikleri yeni garp medeniyetini dinamik bir oluş halinde görmediler; Orta Çağ medeniyeti gibi statik yani sürekli bir muvazeneye müsait zannettiler; bir kere yeni medeniyetin silâhları ve biraz da aletleri, makineleri satın alındı mı, yine eskisi gibi değişmez, yüksek tabakalar için imtiyazlı bir cemiyet yaratmak mümkün olur, diye düşündüler. Esaslı hata buradadır: Yel ve su değirmeni, öküz ve at, zanaatçı esnaf tezgâhları mahdut ve sabit kuvvederdir. Şehir ve köy arasındaki iktisadî münasebet gediklerle ve loncalarla muvazene halinde tutulabiliyor, Devletin maliyesi sabit kaynaklara göre tanzim ediliyordu. Orta Çağ medeniyeti, cemiyeti, Devleti asırlarla böyle bir muvazene içinde devam etti. Fakat buhar ve az sonra çıkan elektrik kuvvetleri, gittikçe artan bir dinamizm ile, devletlerin millî sınırları içinde ve milletler arasındaki muvazeneyi bozdu. Yarım asır içinde buhar medeniyetinin dışında kalan memleketler için eski milletler - arası mevkilerini saklamak imkânsız oldu. Buhar tekniğinin kabulüne, toprak ve esnaf kanunlarını değiştirmeye, yeni bir maliye sistemi almağa, yeni bir maarif sistemine gitmeğe zaruret hasıl oldu.

Lâzımgeliyordu ki yeni sistem tanzim edilirken yeni istihsal kuvvetlerinin dinamizmine göre edilsin. Fakat buhar medeniyetinin ilk safhası, son yarım asrın elektrik ve radyo medeniyeti kadar dinamik değildi ve ilerde böyle bir hassa kazanacağını tahmin etmek Babîlî ricali için güçtü. Hususiyile ki, padişah ve yarıdakçılar, onun namına Devleti tanzim eden en terakki taraftarı unsurlar dahi, bir an evvel Devleti muvazene haline getirmeye can atıyorlardı; bu onların menfaatleri iycabı idi.

Maarif ve dil işleri de işte böyle muhafazakâr bir telâkki ile tanzim edilmişti.

Tanzimatçıların muhafazakâr telâkkisi üç cepheli idi: Siyaset, teknik, kültür. Siyasî cephede tanzimatçılar demokrasiden tamamıyla uzak durmuşlardı; sınıî, iktisadî cephede medenî milletler arasındaki teknik dinamizmini anlıyamamışlardı; kültür cephesinde ise millî dil ve millî tarih şuurları tamamıyla dinî mahiyette idi. İslâm tarihinden ve şark medeniyetinden doğma idi. «Lisânî azbûlbeyani Osmanî» üç lisandan tereküp ediyordu ve Osmanlı tarihi, İslâm tarihinin muhteşem bir rûknü olmakla memnun ve müftehir bulunuyordu.

Yeni tekniğe göre hakikî bir inkılâba girişmek ve onu başarmak için üç cepheli dinamik bir telâkki lâzımdı: Siyasî cephede demokrat (halkçı), kültür cephesinde hakikî maanasiyle milliyetçi, teknik cephede beynelmilelcî bir telâkki. Bu anlayışlar değil tanzimatçılarda, onlardan yetmiş sene sonra gelen meşrutiyetçilerde dahi yoktu. Bu anlayışları bu Mîllete getiren, aramızda dinleyici gibi bulunmak tavazuunu

gösteren Büyük Adamdır. Anafartaların, Sakaryanın, Dumlupınarın muzaffer Askeridir.

Tanzimat sisteminin maarifte ve dilde neticeleri

Tanzimat, dilde vuzuh ve intizam aradı. Hükümet makinesinin muntazam işlemesi için emirlerin ve kanunların açık olması lâzımdı; bürokrat tabakanın kitabeti berbattı; karışık, muğlak ve maanasızdı. Reşit Paşa Babıâliye cümleleri istenildiği kadar uzatılır, bununla beraber kolay anlaşılır bir inşa vermeğe çalıştı. Diplomasi ve Devlet kançılıryası inşasına Fransızcada bir sıra «*vu que*» ile teşkil edilen ibarelerin bütün bağılılığı sırlar kuvvetiyle verilebilmişti. Fakat Reşit Paşanın kendi yazıları dahi «Himemi mütevaliyei cenabi mülükâne; tarafı eşrefi saltanatı seniye, ifadatı şifahiyyei kemterane» gibi İsfahan saraylarına lâyük terkiplerle dolu idi; anlaşılması o lisanı bilenlerce de güç ibarelere sık sık rasgelineydi. Aşağıdaki cümleyi, o devrin edebiyatında açıklık nümunesi olarak gösterilen yine Reşit Paşanın bir lâyihasından alıyorum:

«Fethi ebvabi ilmü hikmet ve tertibi esbabî hünerü marifet ile terbiyeyi umumiyeye kazıyyeyi hayriyesinin iştihar ve intişarına sarfı himmet eyliyen devletlerin ceridei halleri şirazegir silki intizam ve raayasının mesailine asayışı balleri suretpezirî baka ve devam...» ve böylece yılan kuyruğu gibi uzanıp gider.

Osmanlıca ile yazmak demek, üç lisanın unsurlarını yama yama dikiperek edebî bir kumaş yaratmak demektir. Bu yamalardan birinin diğerlerinden daha geniş veya daha dar, boyası daha koyu veya daha açık olması edebî devirlerin şahsî üslûplarının farklarını teşkil ederdi.

Encümeni danış ve kavaidi osmaniye

Tanzimat, Fransanın akademisine, enstitülerine benzer bir (Encümeni Danış) tesis etmişti; bu akademiye Fuat ve Cevdet Paşaların yazdığı «Kavaidi Osmaniye» de takdim olunmuştu (1267 - 1851). Bu hadiseler tanzimattanberi geçen 12 sene zarfında maarif ve lisan işlerine ehemmiyet verildiğine delildir, fakat bütün o hamlelerin hâkim fikri aynı idi: her şey arzettiğim o muhafazakâr telâkkiye göre yapıyordu.

Tanzimat bir Kavaidi Osmaniye tertip etmekle beraber Encümeni Danışın açılmasından sekiz sene sonra (1275 - 1859), tertip edilen rüştiye programlarında (Kavaidi Osmaniye) dersi yoktur. Tanzimattanberi geçen 20 sene İslâmî milliyetçilik ve medrese zihniyeti, tanzimattan bütün ilerleme hamlelerini yenmişti. Saltanatın bütün dini müesseseleriyle beraber muhafaza edilmiş olması tanzimatçıların emeklerini boşa çıkarmıştı. İnkilâbın bayrağında iki boya, iki yüz olmaz. Bu büyük hakikati ancak şimdi, Kemalizmin inkılâp taktiğinden anlıyoruz. Oportünizmin sonu pişmanlıktır. Rüştiyelerde Arapça ve Farsça, lisan olarak okutuluyor, ilk senelerde Türkçenin muhtasar kavaidi bile fazla görülüyordu.

Ancak daha sonra Süleyman Paşanın Sarfı Türkisi ve buna benzer basit bir iki kavair kitabı, rüştiyelerin yalnız bazılarında okutulabiliyordu; çünkü medreselerden ve daha sonra medresenin bir şubesi halindeki darülmuaalliminden yetişen muallimi evveler Kavaidi Osmanîye denilen nesneyi kavrar insanlar değildi. Onlar Arapçanın dizi dizi, respîh respîh emsilelerini, dualar gibi, çektirirlerdi. Ve o zamandan kalma bir tabir olarak, tasrifin Türkçe adı çekme olmuştur.

Emsileyi Bina, Bînayı Maksut, Maksudu izhar (Adalı şerhiyle beraber) takip ederdi. Daha ilkmekleplerde okutulan Suphai sibyanndan sonra Tuhfei vehbiye geçilirdi. Bu cenderelerde ezilen zavallı genç beyinlere nihayet Sâdinin Gülüstarı, babı pençümüyle beraber, bir İran hümanizmi merhem olarak sürülürdü.

Bu mekteplerin medreselerden farkı, dersane duvarlarındaki beş kıt'a haritasından ve kürsü üzerinde duran tozlu kürei mücessemeden ibaretti. Bir de kara tahta vardı. Ve onun üzerinde bazı bazı kasımı müştereki âzam aratılır veya küsuratı âdiyenin tevhidî mahreci yapılırdı. Yahut bir menşuru mütevaziyül müstatilâtın mesahai sathiyesi, bir mahrutu münharifin mesahai müstediresi düsturatı bulduruldu. Tokatlar altında İşaguci ve Resaili erbaa okutulur, kübraları ve sugralarıyla kıyaslar tertip ettirilirdi. İşte rüştiye tahsili demek bu demektir. Yazı bu mekteplerde okunur, ezberlenirdi, fakat yazılmazdı; ara sıra Veysiden, Feridundan imlâ yazdırıran gayretli muallimi evveler görülürdü. Bizimki onlardandı ve yanlış çıkmıyanlardan (Aferin molla) iltifatını esirgemezdi.

Şimdi bir de ilmi ıstılahlar ve yüksek kültür işlerine bakalım.

Devlet makinesi asrileştirilirken diplomasi, bahriye, fabrikalar birçok yabancı sözleri olduğu gibi kabulde hiçbir güçlük göstermediler. Protokol, politika, hatta hukuku politikiye ve saire Reşit Paşanın yazılarında tesadüf edilen frenkçe sözlerdir. Denizciliğin İtalyancadan almış eski ıstılahlarına İngilizceden yenileri ilâve olunmuştu. Fakat riyaziyede, tabiat ve hayat ilimlerinde, kimyada, eczacılıkta iş başka bir renk aldı. Bu ilimlerde Fransızca ıstılahların olduğu gibi lisana girmesine imkân yoktu ve bir müddet Tibbiyede tedrisatın Fransızca olmasına zaruret hasıl oldu.

Tanzimatçılar bu mesele karşısında yüksek kültürün ıstılahlarını millileştirmek için büyük ceht sarfettiler. Çok gayretli ve bilgili bir komisyon kuruldu. Çalıştılar ve büyük bir zekâ eseri sayılabilecek surette o ıstılahları — kendi telâkkilerince — millileştirdiler.

Vaktâ onların koyduğu ıstılahlar kendi telâkkilerince de milli sayılamazdı. Çünkü «lisani azbülbeyani Osmanî» üç lisandan tereküp ettiği halde konulan ıstılahlar yalnız Arapçadan alınan unsurlarla taslaklanmıştı. Ve bu ıstılahlar hakikaten Arapçaya büyük ve milli bir hizmet oldu: bugün Mısırın, Suriyenin darülfünunları bu ıstılahlardan istifade edebiliyor.

ıstılahların böyle konması o zamanki muhafazakâr telâkkinin mantıkî ve zarurî bir neticesidir. Millî şuur (tarih, dil ve din itibarıyla) İslâmî idi ve Arap-

ça sözler, tabirler, terkipler, edebiyat ve kültür lisanı için yabancı değil, tamamıyla milli sayılıyordu. Meşrutiyet adamlarında bile bu zihniyet inkılâbî bir anlayış değişmesine uğramamıştır.

Meşrutiyette, memlekete Alman kültürünü yarı müstemlekeliğe boyun eğerek sokmak teşebbüslerinin hararetli zamanlarında Darülfünunda teşekkül eden ıstılahlar komisyonu dahi tanzimat encümenlerinin izleri üzerinde yürümüştü. Bu komisyon en ziyade tanzimattan eksik kalan felsefe, sosyoloji ve didaktik ilimler ıstılahlarıyla meşgul olmuş, yine Arapça unsurlarla uydurulmuş bir ıstılah lûgatçesi neşretmiştir. Meşrutiyet adamları nezdinde, Türkçülük cereyanına istikamet veren Gök Alp dahi bu muhafazakâr resmî telâkkinin dışında milli bir ideale vücut verememiştir; ve kendisi lisana (mefkûre, şe'niyet, içtimaiyat...) gibi tabir ve ıstılahlar hediye etmiştir. Bu komisyon için dahi şark kültürü bütün Arapçalarıyla beraber milli kültür sayılıyordu.

Resmî muhafazakârlığa karşı reaksiyon

Bir müddet sonra bu resmî muhafazakârlığa karşı muhtelif suretlerle milletler - arası dinamizmi ve milli dil şuuru matbuatta ve mükâlemelerde hiss olunmağa başlamıştır. Recaî Zadenin Araba sevdası o reaksiyonun ilk merhalesini ve ilk kavgalarını gösterir.

Meşrutiyette tanzimsiz, anarşik bir halde mektep kitaplarına üç köşe, dört köşe, değirmi, tekerlek, çoğaltma, en, boy, yükseklik, kalınlık, eklenti, uygunluk, tam söz gibi konuşma dilinden uydurulmuş ıstılahlar giriyor ve bir kitabın ıstılahları öbürüne benzemiyordu. Edatların bir ikisi terbiyecî, halkçı, terbiyecilik halkçılık gibi bazı yeni kelimelere teşmil ediliyordu. Meşrutiyet tanzimatçılığına bakılmıyarak resmî komisyonun şe'niyetine mukabil realite, içtimaiyatına mukabil sosyoloji, hikmeti tabiiye yerine fizik, ilmünnefs yerine psikoloji kullanırdı. Beynelmilel teknik dinamizmi o kadar kuvvetle hükmünü sürmüştür ki komisyonların Arapçadan taslak uydurma usulünü yenmiştir. Nafianın vaktiyle Arapçadan uydurduğu kelimelerin hiçbiri şimdi halk tarafından kullanılmıyor, mevkif yerine istasyon, katar yerine tren, sür'at katarı yerine ekspres, hat ta teessüf edilecek bir dalâletle, gecikme yerine rötar deniliyor.

Bu beynelmilel dinamizm tabiatıyla resmî komisyonların, encümenlerin tanzimine tâbi tutulmayan sahalarda dili garp kültürünün, tekniğinin ve her nevi hususî lisanlarının ıstılah ve tabirleriyle doldurmuştur. Vapur, tren, gramofon, plak, radyo, rontgen, cazbant, futbol, maç, tim, tenis, banka, kooperatif, ofis, borsa, kongre, konferans, vagon, ray, tünel, doktor, profesör, şoför, vatman, komedi, dram, aktör, aktris, kulis, artist, mizansen, matine, adapte, poker, kare, floş, ful, bop, moda, tuvalet, kostüm, dantel, dekolte, garaj, kredi, rejim, diyagram, kilo gram, metre, litre ve saire ve saire...

Müsaadenizle bizim muhafazakâr tanzimatçılığımızı şarkın en garplılaşmış

milleti olan Japonların tanzimatçı muhafazakârlığı misaliyle yaklaştırayım. Japonlar da, aynıyle bizde olduğu gibi, resmî komisyon ve encümenler vastasıyla milletler arası medeniyetin teknik dinamizmini düşünmeyerek ıstılahları Çince ile karışık olan klâsik edebî dilleriyle taslaklamışlar, fakat yirminci asırdaki yeni keşifler her yere olduğu gibi Japonyaya da garp teknik ve kültürünü aksettiren kelimeleri akın halinde vermiştir.

Bizdeki bu hareketin derecesini anlamak için tababet neşriyatını takip edenler her günkü eczacılık müstahzarlarıyla dolan ilân sayfaları önünde bir dakika dursunlar, bu kanaldan garp kültürü terminolojisinin nasıl dilimizi bastığını şahit olurlar. Şimdi artık yerli müstahzar ilaçlar da aynı yolda adlanmaktadır: Asipin Kenan, Astmin Nizami, Nevrozun Celâl ve saire...

Bu anarşik garplılaşma fevranları tanzimatın takip ettiği dil siyasetinin tam iflâsıdır. Tanzimatın arap taslağı ıstılahları türk çocuklarının beyinlerini zehirledi ve bu beyinler zehirlenmiş midelerin yaptığını yaptı, o hazmolunmaz zehirleri çıkardı artı. «Zuerbeatüladla» ı ıstılah diye sekiz dokuz yaşındaki talebeye ezberletmek sekiz dokuz aylık bir çocuğa gıda diye biberli kuskus yedirmeye benzer. Büyüklerin de dimağında zehirlenme alâmetleri belirdi, ilmünnefs atıldı yerine psikoloji alındı. Şu noktaya dikat buyutulsun. Psikolojiyi kimse koymadı, ilmünnefsî atan beyin onun yerine koyacak daha iyi bir şey bulamadı da ondan Fransızcasını alıverdi.

Bu fevri lisan hâdisesinin derin ilmi sebepleri vardır. Bir misal ile anlatmaya çalışalım: (zukesiretülâdla) ı atan beyinlere (çok köşeli) sözünü vermeseniz de poligon sözünü verseniz onu zukesiretülâdla'dan daha iyi kabul edeceğime şüphemiz olmasın. Çünkü poligonun yalnız lâfzı Türkçe değildir, fakat zukesiretülâdla'nın hem lâfzı hem grameri yabancıdır. Sekiz dokuz yaşındaki çocuklara zukesiretülâdla, şibhimünharif, kasımımüşterekiazam gibi ıstılahlarla beraber kilometre, desimetre, santimetre... gibi metre sisteminin ıstılahları da öğretiliyor. Bu sonuncuların kolaylıkla öğretilmesi ve kimsenin onlardan şikâyet etmemesi neden ileri geliyor? Terkiplerinin Türkçe terkibe uygun olmasından. Kilometreyi (bin yeni arşın) diye kolayca anlatabiliyoruz ve terkinin unsurlarını yan yana getirebiliyoruz. Fakat zukesiretülâdla'nın unsurlarını yan yana koyunuz, ne çıkıyor? Zu yerine sahibi, kesire yerine çok, hem de çoğun dişisi, el yerine ol, adla yerine yanlar.

Bu nasıl hazmolunur? Tekrar ediyorum: Arapçadan taslaklanan ıstılahların çıkarılıp atılması patolojik bir hâdisedir.

Hâdisenin lisanî izahına gelelim:

Lisanın iç hayattı, dimağdaki hayattı tetkik olunmadan lisan işleri hakkında sağlam bir siyaset tatbik edilemez. Kelimeler arasında dimağda üç türlü kümelenme cereyanı eder:

1) Şekil kümelenmesi: Gülüş, alış, veriş, oturuş, uçuş gibi.

2) Kök kümelenmesi: almak, alınmak, aldirmek, alış, alınış, aldırış, alın-
gan, v. s. gibi.

3) Maana kümelenmesi: benzemek, okşamak, benzeri olmak, rengini tutmak,
yaklaşmak, yakın olmak... gibi.

Çocukta bu üç türlü kümelenme aile içinde konuşulan dilin öz sözleri, türkçe söz-
ler arasında olur. Yabancı sözler yalnız üçüncü nevi kümelenmelerde bulunabilir.
Çok (müşabehet) i ne zaman öğrenirse bu söz dimağda, benzemek, okşamak küme-
lenmesine o zaman girer. Fakat hiçbir şekil veya kök kümelenmesine girmez.
Tahsil çağında ona bu yabancı sözlerin şekillerini ve kelime ailelerini öğretmekle
onun dimağında ana dilinden almadığı yeni kümelenmeler teşekkülüne sebep olu-
yoruz. Bu müdahale gayritabii ve gayrimillidir. Bu hususta bizim çocuklar Av-
rupa çocuklarından farklı bir vaziyette kalıyorlar: Avrupa çocuklarında yalnız
millî dil kümelenmeleri bulunur, bizim çocuklara bir de yabancı bir dilin küme-
lenmeleri yükletiliyor. Hem de millî olarak gösteriliyor ve kabul ettiriliyor. Bu
idmanlar yeni bir lisan öğretmekten büsbütün başkadır.

Millî dilin dimağdaki mekanizmasına yabancı bir dilin mekanizmasını ilâve
etmek: İşte dimağın hazmedemediği bu gayrimillî ve gayritabii idmandır. Bu
kısmı hülâsa edeyim:

Tanzimatın muhafazakârlığı, izah ettiğim gibi, milletler - arası dinamizmini
düşünememiş, millî dil şuurunda Arapçayı Türkçe saymakla yetinmiş, istihlaları
korken halkı aklına bile getirmemiş, Türk çocuklarının dimağlarını medresede
Arapça tahsil etmiş softaların dimağlarıyla bir tuunuş, millî dil için de iki kü-
melenme sistemi yaratmakla millilikten ve tabiiyetten ne kadar ayrıldığını anlıya-
mamış.

Bu büyük hataların cezasını bugün millet çekiyor. Millî bir bilgi ve kültür
dilinden mahrum bulunuyoruz.

Bu dersi göz önünden kaçıtmamalıyız ki sağlam bir dil siyaseti tutabilelim
ve artık muhtac olduğumuz millî bilgi dilini, muasır medeniyeti bütün dinamiz-
miyle hazmedecek millî bilgi dilini yaratabilelim.

Meşrutiyette lisan tedrisi

Hanım ve Beyefendiler;

Meşrutiyette Türkçenin tedrisinde tutulan yolu da yakından takip edelim:
Meşrutiyetin aralıksız geçmişinde Elmüşezzep gibi ünvanı bile Türkçeye göre vah-
şi sayılan kitaplar eski Emsile ve Binaların, Maksut ve Kâfiyelerin yerine Arapça-
nın ayrı lisan olarak tedrisini devam ettiriyordu. İlk reaksiyon bu tadrise karşı
oldu. Hatta meşrutiyetten biraz evvel başlamıştı. Arapçayı ve Farsçayı lisan o-
larak tedris edilmek sahasından atmak maksadiyle, yeni yazılan Türkçe sarf ve
nahiv kitaplarına Arap ve Fars morfolojisinin ve kelime teşkilâtının bazı kısım-
ları konmuştu. Bu reaksiyon oldukça kuvvetlenmiş bir millî şuurun mevcut ol-

duğuna delâlet eder. Fakat yazılan kitaplarda Türkçenin lâhikalarını işletmek, Türkçeden kelime yaratmak ve kullanmak için anlayışlı hiçbir ceht gösterilmemiştir.

Bu devrin en mükemmel sarf ve nahvi sayılan ve Fransızca gramerin sistemi üzerine yazılmış olan kitabın fasıl serlâvhaları bir araya getirilerek meşrutiyetin Maarif Nezaretinde Türkçenin ilk sarf ve nahiv programı vücade getirilmiştir. Bu eserde ve aynı programa göre yazılan başka kitaplarla Türk morfolojisi üzerine hiç temrin yaptırılmamaktadır. Mesefâ, kelime ailesine Türkçe kesmek, keskin, kesik, kesim, kesme, keser misalini verdikten sonra Arapça kitabet, kıraat, tabî, haz, nübüvver, şöhret, sükûnet, zarar, edep, kurb, mülk, hüsün, devam, vasıf, nur, husul, neşir, cedit, bina, kuvvet, vecit, harap, kat'i, kelimelerinin ailelerini bulduruyor. Ve Türkçe köklerin birini bile işletmeğe çalışmıyor. Türkçenin kıyasî sıfat lâhikaları noksan olarak gösteriliyor, yine de temrin yaptırılmıyor, halbuki Farisiden «ber, endiş, perest, ferma, pâş, bin, perver, feza, efzun, nüvis, ârâ, gû, âmiz, nüma, dide, nûmun, firip, nevaz, bahş, zede...» unsurları veriliyor, ve herbirinden birkaç Farisî mürekkep sıfatın yapılması isteniyor ve daha birçok Arapça ve Farsça kelime teşkilâtı üzerine sahifeler dolusu temrinler yaptırılıyor. Bu programlara göre meşrutiyet devrinde yazılan bütün sarf ve nahiv kitapları birbirine benzer. Bu kitaplara Türkçenin grameri denemez. Bunlar Osmanlıcanın grameraleri idi. Millî dil şuurundan mahrum olmak noktasında hepsi müsavidir. Hepsinin hedefi o sunî edebî lisanı çocukların beynine sindirmek, Arapçanın isim ve sıfat morfolojisini, Farisî terkiplerin teşkil ve mütabakatlarını öğretmekti. Çünkü herkes, hepimiz bu edebî argoyu beğenmekte ve millî saymakta müttefiktik. Bu hadise dil üzerine icrası mümkün tesirlere bizim için en kolay anlaşılır bir misaldir. Çünkü kurbanı kendimiziz. Ve hâlâ o edebiyatın bazı rükünleri o lisanı millî dilin en mükemmel nümunesi gibi görmek gafletinde ısrar ediyorlar. Fakat bu dağlette sebat edenler azdır. Devrin en san'atkâr mümessilleri bile hiç olmazsa yeni lisan tekâmül merhalesini kabul ve bunu son yazılarında tatbik ediyorlar.

Bir uyanıklık misali

Türk morfolojisine ehemmiyet vermek ve bu esas üzerine Türkçe gramer yazmak hususunda tanzimatın meşrutiyetten evvelki devirlerinde tek bir uyanıklık misaline tesadüf ediyoruz. Bu misal Kütahyalı Abdurrahman Efendinin Kıyasül-beyanıdır. Harbiye Mektebinin Türkçe hocası olan bu zatın kitabı, 1882 de ve galiba vefatından sonra basılmıştır. İsminden de anlaşıldığı üzere arabiyat ruhiyle yazılmıştı ve takip ettiği tasnif, Arapça sarfın sülâsî, rubaî, mezidat tasnifi idi. Temrinsiz emsile cetvellerinden ibarettir. Tedris kıymeti sıfırdır. Fakat bir meziyeti vardır: Yalnız ve yalnız Türkçenin morfolojisini işletiyor ve mümkün olduğu kadar geniş açılmış kollarla kucaklamağa çalışıyordu. Bunun bir mektepte okutulup okutulmadığı hakkında hiçbir malûmat elde edemedim.

Lûgatler

Lûgat kitaplarında millî şuur uyanıklığı daha eski ve daha mühimdir. Esat Efendinin Lehçetüllûgati çok büyük ve bilgili bir himmet eseridir. Kamusu tercüme eden Asım Efendinin derin ve geniş bilgiden başka millî bir taassup sahibî olduğu da anlaşılıyor. Tanzimattan sonra ise Vefik Paşanın Lehçesi ve Şemseddin Saminin daha modern tarzda basılmış Kamusu - Türkisi millî dil şuurunun yeni bir anlayışına delil tutulabilir. İngiliz Red Hovzun lûgatleri de dilimizin zengin söz hazineleridir. Kâzım Beyin ve Velet Çelebinin kısmen basılmış veya henüz basılmamış lûgatleri de millî dil şuurunun uyanıklığına parlak delillerdir. Mektep tahsili çağında Türk çocuklarının istifadesini temin edecek yegâne lûgat kitabı hâlâ Kamusu Türkidir. Bu lûgatte millî dilin müşterek lehçesinde kullanılan kelime aileleri olarak mufassal misaller bulunduğu gibi, müellifçe ihyasına lüzum görülen ve o suretle tavsiye edilen birçok eski kelimelerimiz de işaret edilmiştir. Mehtot ve tahkik noksanlarıyla beraber Şemseddin Saminin lisanımıza hizmeti büyüktür. Teessüf olunur ki meşrutiyet maarifi resmî programlarda en büyük ehemiyeti Arap ve Fars morfolojisine vermiş, Türkçenin kelime teşkiline hemen hiç yer vermemiştir. Programlardan Arapça ve Farsçanın kalkması, ancak alfabe inkılâbından sonra mümkün olmuştur. Türk şekliyatını işletmek düşüncesi de ancak alfabe inkılâbından sonra tatbik sahasına geçmeğe başlıyor. (Muhtasar gramet, Lâhikalar broşürleri; Gramer metodu).

IDEAL TÜRK DİLİ

Hanım ve Beyefendiler,

Dilimizin çektiği bir asırlık mektep ve program işkencelerini bir sinema seridi gibi gözden geçirdik. Bu cezalar ona milletin en ışıklı ve en san'atkâr çocukları tarafından sistem ve usul altında çekiriliyordu. Bu şuurulu irtica, lisanı yükseltmek ve ilerletmek namına idi. Fakat netice onların, birinci ve ikinci devir tanzimatçılarının beklediği gibi olmadı. Resmî meşrutiyetin halkçılıktan uzaklaşan temayüllerine, islâmî milliyetçiliğine ve millî sayılan Osmanlı lisanının son san'atkârlarına karşı, millî dil şuruyla halk yığınları için yazı yazmaya atılan ve az zamanda muvaffak olan bir muharrirler nesli yetişti. Halkın diline edebî bir lisan için lâzım gelen bütün malzemeleri buldu, ve bu hamleden yeni lisan doğdu.

Yeni lisanın mücadele ve muvaffakiyet tarihini salâhiyetkar bir arkadaşın ağzından dinliyeceğiz. Biz yalnız son yirmi senede yeni lisanla vücade gelen ebedî mahsüllerin önünde dilimizin gösterebilmiş olduğu dirilik ve yüksek meziyetler karşısında duyduğumuz hayranlığı söylemekle iktifa edeceğiz.

Daha Namık Kemalın «Silistre» si, «Akif Beyi» i «Zavallı Çocuk» u, Hâmidin «İçli kız» ı, hatta «Sabrüsebat» ı ile ilk kamaştırıcı parıltılarını gösteren millî dil,

Abdülhamidin mükâfatla teşvik ettiği Mithat Efendi edebiyatının milli ve siyasi heyecanı uyutucu tefrikalık romanları arasında san'at kıymetini kaybetmiş. Serveti Fünun san'atkârlarının yaldızlı afyon haplarıyla milli dil şuurunu uyuşturmasına meydan açılmıştır. Nihayet meşrutiyetin getirdiği yeni demokrasi hamlesinde pek çabuk Ömer Seyfeddin gibi halkçı san'atkârlar yetişti ve az zamanda Halk dili güzel, tabii, tamamıyla edebî şekilde inkişaf etti, sonra on iki sene içinde Çalığışu, Tanrı misafiri, Güneş ve ateş, Damla damla, Deniz aşırı, Boğaz içi, Hüküm gecesi... gibi şaheserler, Akın, Mete gibi manzum, millî piyesler yaratıldı. Bugün on altı ile yirmi yaş arasındaki çocuklarımız bile kalbin en ince hislerini, tabii manzaraların en parlak tablolarını edebî bir halk diliyle terennüm ve tersim edebilmektedir.

Bu edebî dirilme bir mucizedir. Ve Türk dilinin ölmezliğini ispat eder. Hangi dil asırlarla edebiyattan uzaklaştırıldıktan, mekteplerde bu kadar işkenceli bir tedris usulüyle boğulduktan sonra böyle gülbüz, kan kırmızı bir çehre ile yüzlere ve gönüllere gülebilirdi? Bu mucizenin kaynağı tahsil ile zehirlenmemiş halkın dimağıdır. İsteddiği kadar acayip görünsün; Saltanatın bu millete büyük, pek büyük bir lütfu olmuştur, o da milleti okutmaması, okuryazar yapmamasıdır. Yoksa bütün millet Osmanlıca'yı tahsil etseydi ve divan edebiyatı ile uyuşturulsaydı, milletin dili de okuryazarların dili gibi bozulacak ve bugün edebî dilimiz bir acem kırmısından ibaret kalacaktı.

Halk dilimizin edebileşmesi milletimiz için büyük bir nimettir. Fakat bu dilin kültürce ifade kabiliyeti işlenmemiş, kendisine temin olunmamıştır. Dili zengin vasıtaları vardır; söz hazinesi de, şekiller hazinesi de zengindir. Geleceğin inkişafını ayrıca tetkik edeceğiz. Sözüm nihayet veriyorum: Yepyeni, taze, genç bir kuvvetle inkişafını gördüğümüz Yeni Lisan Büyük Gazinin rüyasını gördüğü (İdeal Türk Dili) yanında Milo Venüsüne nisbetle süslere bürünmüş güzel bir habes kız gibidir. Biz onun, İdeal Türk Dilinin aşkıyız ve çocuklarımızı visaline irtistirmek için ilmin ve metodun emrettiği her şeyi yapmak azmindeyiz.

Bunu söylerken Büyük Türk İnkılâbını daima metoduyla, daima ilimle safha safha hazırlayan ve gözlerimizin önünde yazılmış kitap gibi yaprak yaprak çeviren Büyük Adamın yaratıcı dehasına bütün imanıyla güveniyorum; bütün dinleyicilerimin de aynı güven ve aynı inanla bu kanaatimde benimle beraber olduklarından emin bulunuyorum. (Alkışlar)

Faik Âli Bey — Reis Beyefendi, müsaade ederseniz Ahmet Cevat Beyin beyanatı hakkında bir cümle söyleyeceğim. (İşitilmiyor sesleri) Kısadır. Buradan söyleyeceğim.

Reis — İyi işitilmesi için cihazın önüne gelmenizi rica ederim.

Faik Âli Bey — Efendim uzun söz söylemeyeceğim. Ahmet Cevat Beyefendi dediler ki Serveti Fünun edebiyatı Abdülhamidin teşvikiyle olmuştur. Bu bir iftiradır. (Yanlış anlaşılmiş sesleri)

Ruşen Eşref Bey — Faik Âli Beyefendi zannederim yanlış anlamış olacaklar, Ahmet Cevat Bey Faik Âli Beyin söylediğinin zıddını söyledi. Abdülhamit zamanında teşvik edilmiş bir edebiyata karşıtlık olmak üzere Serveti Fünun hareketine geçmiştir dedi. Serveti Fünunu Abdülhamidin delâletiyle ün almış ve harekete geçmiş bir mekteptir diye göstermedi.

Reis — On dakika dinlenmemiz için konuşmaları kesiyorum.

Kapanma saati 16. 50